

ВИСНОВКИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

В наших виданнях ще зустрічається поділ релігієзнавства на теоретичне та історичне. Це навіть знайшло свій вияв у назві деяких релігієзнавчих кафедр та інститутів. Близьку точку зору висловили й польські релігієзнавці в книзі *«Релігія в сучасному світі»* за ред. Г.Зімоня (Львів, 2007.- Част.1). Не станемо тут широко дискутувати питання правомірності такого поділу. Про це мова йшла вище. Як на нас, філософія релігії є одним із дисциплінарних утворень релігієзнавства, так само як і історія релігії. Головна специфіка релігієзнавства (на відміну від вивчення релігійних явищ окремими науками) в тому, що воно вивчає релігію не в цілому, а як ціле, в органічній сукупності всіх її складових і функцій. Релігія постає для нього не як статичне, а як динамічне явище. Предметом релігієзнавства є функціонуюча релігія, а це функціонування відбувається через взаємодію і взаємовпливи всіх її складових, і не з абсолютним відмиранням чогось в ній при зміні історичних епох, бо ж релігія має передісторичний зміст.

Але те релігієзнавство, яке в Україні викладається у вузах, судячи з новітньої підручничкової літератури, є скоріше конфесійно-інформативним, ніж, власне, науковим. Одні й ті ж положення з приводу феномену релігії, її структури і функцій, історії і конфесійних визначеностей, якими оперували свого часу викладачі курсу з наукового атеїзму, повторюються нині в курсі з релігієзнавства, але вже без опійних оцінок, інформативно. Структура курсу з релігієзнавства майже повторює структуру курсу з наукового атеїзму, хіба що замість тем “Релігія і наука”, “Релігія і мораль”, “Релігія і мистецтво” та деяких інших з’явилося більше тем з історії релігії, тем про її конфесійні різновиди. Здрібнилися ми тут так, що “зайшли” в релігію давньої Індії, Єгипту, Месопотамії, Греції, а сьогодення релігії і конфесій розглядаємо нашвидку і з якимсь навіть острахом. А це тому, що викладачі релігієзнавства знають його явно поверхово.

Більше того, є у нас ще релігієзнавці, які з певним апломбом непереवेशеності свого рівня пізнань переживують те, що говорили про релігію науковці XIX століття або ж що говорять про релігію нинішні наші колеги на Заході чи в Росії, і вважають, що цим розвивають релігієзнавчу науку України. Але це далеко не так. Спілкуючись із зарубіжними дослідниками релігії під час своїх неодноразових поїздок за кордон на наукові конференції, я переконався в тому, що тут ми маємо справу скоріше із створеними ними якимись новими умоглядними конструктами, новими, витвореними ними, умоглядними поняттями з осягнення релігійних феноменів, а не з власне дійсним науковим аналізом багатоманіття сучасних релігійних явищ і процесів. А це має місце тому, що реальний об’єкт нашої дослідницької уваги – жива сьогодення релігія і релігійність – існує по суті

поза ними. Читаєш праці деяких молодих наших релігієзнавців і бачиш, як вони хизуються знанням праць різних авторів – вітчизняних і зарубіжних. Цитата йде за цитатою. Втупившись в інтернет-сайти, їх не так вже й тяжко назбирати. А де ж власна думка дослідника? То ж маємо ще часто **“цитувальне релігієзнавство”**, реферування чужих думок під певну тему підібраних. Маємо не наукове релігієзнавство, вибудоване на безпосередньому дослідженні релігійних феноменів, пізнанні релігії через спілкування із її носіями, а **плагіатне релігієзнавство**, збудоване на заочному знанні релігійних процесів і явищ через відтворення чогось і кимось написане щодо релігії, сформоване на знаннях вчорашнього дня.

Біда наша в тому, що пошесть «плагіатного релігієзнавства» вразила насамперед ту наукову молодь, яка прагне прилучитися до нашого фаху. Таке «релігієзнавство» не має своєї перспективи: воно позажиттєве. Мені приходиться читати все, що надходить для видруку у наших виданнях – часописах і збірниках, всі дисертації, які подаються до нашої Спецради із захисту. Багато текстів молодих – це «релігієзнавчий вінегрет», бо ж маємо набір різностилевих у написанні, не пов’язаних між собою абзаців, часто із машинним перекладом із російської чи якоїсь іншої мови. Нам, старшому поколінню релігієзнавців, боляче усвідомлювати те, що дисертації з нашого фаху часто пишуться лише з метою здобуття наукового ступеня, а не дальшого розвитку нашої науки. Маємо сотні захищених дисертацій і одиничне поповнення фахівців з релігієзнавства. Інколи хочеться крикнути: «Гей, колеги, де ви поділися?». Науковець, який вистраждав написання своєї праці, перегорнув тисячі сторінок текстів, опрацював великі масиви архівів, мав безпосередні зустрічі із носіями досліджуваної релігійної традиції, ніколи не зрадить релігієзнавству. Зраджують його комп’ютерні плагіатники, які легенько зварганили текст шляхом комбінування вибраних уривків із чужих праць, а чи ж перекладів з іноземного (благо для них, що у нас серед релігієзнавців мало знаючих іноземні мови), скористалися доброю вдачею свого керівника і виставили на захист те, в чому й самі залишилися на міліні. «Добрі дяді» із периферійних спецрад, які є далекими від релігієзнавства, але ввійшли за проханням до створених їх на пустоті при напівселянських вузах, штампують «релігієзнавців». Релігієзнавчу спецраду нашого Відділення такі пошуківці обходять, десь роками вистоюють в чергах, а потім бояться навіть слово (і з своєї теми) сказати на наукових конференціях. Їх не цікавлять ні релігієзнавчі конференції, ні релігієзнавчі видруки, ні подальша наукова робота з релігієзнавчої тематики. Вони, будучи вже кандидатами наук, йдуть із релігієзнавства, читають у вузах все, що їм пропонують. То ж з жахом приходиться усвідомлювати майбутню долю нашого фаху, коли поповнення його висококваліфікованими спеціалістами мінімальне.

Чи часто наш сьогоднішній молодий релігієзнавець буває в храмах і молитовних будинках різних конфесій, чи читає він нині багатий видрук різноконфесійної літератури і періодики, чи регулярно він слухає радіо- і дивиться телепередачі з релігійної тематики, виходить на релігійні сайти,

веде бесіди з богословами, релігійними діячами, просто віруючими різних конфесій? Ні й ні. Мене страшить те, що релігієзнавство розвивається як якась наука в собі. Ми часто працюємо в рамках наших професійних видруків, дискутуємо один з одним, розвиваємо чи завиваємо один одного, не рахуючись навіть з тим, що, крім академічного (світського), є ще й богословське релігієзнавство, класичним представником якого в Росії, скажімо, був Олександр Мень, а в українців нині є отці Іван Музичка, Степан Ярмусь, Іван Шевців, Софрон Мудрий, Діонісій Ляхович, Мирослав Маринович... Та й інші були (й не лише в Росії) і є. То ж я закликаю (і ми в себе в цьому плані працюємо) до творчої співпраці академічних і богословських релігієзнавців, до здолання релігієзнавства як науки-в-собі, «заочного релігієзнавства».

Можна багато говорити і писати про здобутки українських релігієзнавців, про видрук тільки Відділенням релігієзнавства ІФ НАНУ протягом останніх 12 років більше 300 лише книг і часописів, не говорячи про сотні статей його співробітників, про проведену понад сотню різномасштабних наукових конференцій, про вихід в міжнародний релігієзнавчий простір і творчу співпрацю з низкою міжнародних релігієзнавчих асоціацій.. Але ми не маємо закривати очі на те, що нашому релігієзнавству притаманні й вияви кризи, які виражаються, на мою думку, в наступному.

1. Наявне відмежування релігієзнавства як науки від релігієзнавства як навчальної дисципліни, а відтак тематична й змістова закостенілість останнього.
2. Сформувалася певна непорушна окресленість (завершеність) дисциплінарного і тематичного поля релігієзнавства, яка є запозиченою в своїй структурній основі із колишнього наукового атеїзму.
3. Маємо відстороненість від релігієзнавчого аналізу наявного протистояння різних думок, різних позицій (в т. ч. й вільнодумчих) на феномен релігії.
4. Має місце певна заангажованість дослідників і педагогів на християнстві й перенесення його особливостей як релігії на весь релігійний феномен, на всі конфесійні вияви релігійності.
5. Релігієзнавство розвивається як наука-в-собі, бо ж, замість вивчення реальних процесів релігійного життя, дослідники копирсаються в думках і судженнях своїх колег минулих століть і сьогодення. Релігієзнавство відтак постає загнаним в глухий кут ізоляції від практичної релігійної дійсності, своєюрідною *релігієзнавчою маніловщиною*.
6. Маємо домінування в релігієзнавчих виданнях і дослідженнях висновків і описань авторів минулого (Тейлор, Фрезер, Леві-Брюль, Мюллер, Еліаде та ін.). Користування в наукових

дослідженнях і при викладанні навіть ілюстративним матеріалом з творів цих авторів минулих століть.

7. В релігієзнавчу освітню сферу прийшло багато тих, хто не має належної підготовки з фаху, а відтак вони часто лише дискредитують і знецінюють релігієзнавство як науку і навчальну дисципліну.
8. Маємо здрібнення і дублювання тематики наукових досліджень, втечу в дослідницькій роботі від актуальних проблем сьогодення у вивчення переважно проблем і подій історії релігії, історії духовності, вивчення без знання відповідної мови релігій певних зарубіжних країн, їх функціонування там. Як можна, скажімо, писати про вплив ісламу на арабську культуру, вважати себе фахівцем-ісламознавцем без знання арабської мови або ж вивчати релігію Індії без знання санскриту?
9. Наявна широка компіляція і плагіат матеріалів інтернет-сайтів й подання їх як свого здобутку без будь-яких посилань. Наявний також переклад зарубіжних релігієзнавчих видань українською мовою і видрук їх вже за своїм прізвищем як своїх наукових праць чи навчальних посібників.
10. Українське релігієзнавство має визнані здобутки в дослідженнях з історії, політології та етнології релігії, християнської конфесіології, проблем суспільного буття релігії. Водночас відсутні значимі наукові розробки з філософії і феноменології релігії, з історіософії, соціології і психології релігії тощо. Дослідження таких релігієзнавчих дисциплін як «Економікологія релігії», «Етикологія релігії», «Релігієзнавча саєнтологія», «Культурологія релігії», «Правологія релігії» (назва дещо умовна) лише розпочинається, тематичне поле і понятійно-категоріальний апарат їх ще визначився. А між тим без усього цього комплексу релігієзнавчих дисциплін ми не матимемо всієї повноти релігієзнавства як гуманітарної науки, без викладання означених навчальних дисциплін на факультетах релігієзнавчої спеціалізації освіта буде неповною, половинчастою. Попервах можна лише рекомендувати включити до навчальних планів релігієзнавчих спеціалізацій курс «Дисциплінарне релігієзнавство», підручник з якого буде нами видрукований в цьому році з використанням матеріалів з цієї монографії.
11. Вадюю нашого релігієзнавства є те, що воно є домашнім. Із-за незнання мов і фінансової скрути наші науковці не часті гості на міжнародних релігієзнавчих форумах, не можуть проплатити своє членство в міжнародних релігієзнавчих асоціаціях, видруковувати свої праці прийнятою в науковому світі англійською мовою. Є й такі релігієзнавці, які хизуються перед студентами своєю, на їх же думку, «неперевершеною релігієзнавчою освіченістю», а далі цих лекцій, скажімо, з доповідями на всеукраїнських чи міжнародних

наукових форумах, а чи ж з науковими видруками у різних релігієзнавчих виданнях, не з'являються. То ж маємо домашніх «релігієзнавчих геніїв».

12. Бідою нашою є також відсутність належної координації в межах країни релігієзнавчих досліджень, що призводить до дублювання дослідницьких тем, здрібнення тематики наукових пошуків, а то й дослідження неактуальних тем.

Враховуючи те, що нині в Україні практично є одна академічна наукова установа з релігієзнавства, яка не може своїм штатом охопити всі актуальні проблеми нашої науки, прагнутимемо вирішити це питання шляхом кооперації наукової роботи всіх науковців-релігієзнавців країни. Ми передбачаємо створення при Українській Асоціації релігієзнавців тематичних дослідницьких груп із включенням до складу кожної з них науковців з різних наукових чи освітніх установ України. Скажімо, будуть наукові тематичні групи з дослідження православ'я, католицизму, протестантизму, ісламу, нових релігійних течій, сучасної містики, історії християнства, історії релігії в Україні, історії релігієзнавчої і богословської думки, проблем свободи совісті тощо. Будуть групи з філософії релігії, психології релігії, правології релігії, етикології релігії, культурології релігії, богословського релігієзнавства та ін. Робота груп буде плануватися і виявлятиметься у виданні колективних монографій. Варто провести також спеціалізацію обласних осередків УАР в проведенні наукових конференцій, щоб усунути наявне дублювання в їх тематиці. До послуг дослідників релігії Центр релігійної інформації і свободи УАР відкрив в Києві Бібліотеку релігієзнавця, яка постійно поповнюється новинками фахової і богословської літератури. При Відділенні релігієзнавства працює зал релігійної та релігієзнавчої періодики, до якого надходить біля сотні різноконфесійних газет і журналів.

Будемо сподіватися, що нам пощастить здолати ті труднощі, які переживає нині наша наукова сфера, хоч загалом наші здобутки все ж виглядають значно вагомішими, ніж в наших колег з ближнього зарубіжжя. Ніхто там не має трьох періодичних видань, а у нас є. Це – “Релігійна свобода”, “Українське релігієзнавство” та “Релігійна панорама”. Там не проводяться, як у нас, щороку (з видруком матеріалів) десятків наукових конференцій. У них відсутній у вузах як обов'язкова навчальна дисципліна курс “Релігієзнавство”. Вони не беруться до видруку багатотомної історії релігії своєї країни чи релігієзнавчої енциклопедії. Ми це маємо, але завжди хочеться більшого і кращого.